

© Vse pravice pridržane

ACTA

ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

37

**PRVA SVETOVNA VOJNA
IN CERKEV
NA SLOVENSKEM**

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Za založbo: dr. Christian Gostečnik

Ljubljana 2015

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p.p. 2007, SI-1001 Ljubljana

Urednik/Editor:
Dr. Bogdan Kolar

Članki so recenzirani.
Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been reviewed.
The authors are responsible for the content of their articles.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)“1914/1918“:272
272(497.4)“1914/1918“

PRVA svetovna vojna in Cerkev na Slovenskem / [uredil Bogdan Kolar]. - Ljubljana : Teološka fakulteta, 2015. - (Acta Ecclesiastica Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 37)

ISBN 978-961-6844-42-0
1. Kolar, Bogdan
282256384

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma iz Emone (druga polovica 4. stoletja)

KAZALO

Kratice in krajšave	13
Bogdan Kolar: Prva svetovna vojna in njen vpliv na življenje Cerkve	17
1 Ravnanje vodstva katoliške Cerkve.....	17
2 Cerkev v Avstro-Ogrski.....	19
3 Obletnica začetka vojne	21
Tomaž Kladnik: Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi	23
1 Uvod.....	23
2 Vojaška organiziranost Avstro-Ogrske.....	28
3 Odmevi s front.....	32
4 Vojaštvo v mestih	38
5 General Maister	44
6 Boji za severno mejo na Štajerskem.....	46
7 Meja na Koroškem	57
8 Zaključek	62
9 Povzetek.....	63
Igor Salmič: Posledice izbruha vojne, kakor se kažejo v poročilih škofov s slovenskega ozemlja osrednjim cerkvenim ustanovam v Rimu	65
1 Uvod.....	65
2 Komunikacija med Svetim sedežem in avstro-ogrskim cesarstvom	66
3 Goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej (1906–1931)	68
3.1 Opis vojnih dogodkov na področju goriške nadškofije.....	70
3.2 Materialna pomoč duhovnikom internirancem.....	71
3.3 Vprašanje jurisdikcije nad škofijskim ozemljem	72
3.4 Tržaško-koprski škof Andrej Karlin (1910–1919).....	75
4 Lavantinski škof Mihael Napotnik (1889–1922).....	79
5 Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930).....	80
6 Krški škof Adam Hefter (1914–1939).....	82
7 Zaključek	83
8 Povzetek.....	84
Priloge	86
Miha Šimac: Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov	108
1 Uvod.....	108
2 Položaj duhovščine v slovenskih deželah na predvečer vojne.....	108
3 Vojna!.....	112
3.1 O nekaterih nalogah duhovščine.....	114

3.2	Duhovniške naloge v praksi ob začetku vojne.....	115
3.3	Preganjanje duhovščine	116
4	»Za blagor ljudstva«	117
4.1	Podpore družinam.....	118
4.2	Skrb za begunce	120
4.3	Skrb za prehrano.....	122
4.4	Nabirke za različne namene	124
5	Pastorala med vojaštvom.....	126
5.1	»Pastorala vpoklicanih vojakov«	127
5.2	Vpliv vojaštva na župnije	129
5.3	Bolezni	133
5.4	Predstavniki drugih veroizpovedi	134
5.5	Konflikti.....	136
5.6	Morala.....	137
6	Versko življenje.....	140
6.1	Romanja in procesije ob različnih priložnostih	141
6.2	Šolske klopi.....	144
6.3	»Dnevi duhovnih dobrot«	145
6.4	»Religio depopulata ...«.....	147
6.5	Mladina.....	148
6.6	Pomanjkanje duhovnikov.....	150
6.7	Novi izzivi na obzorju	152
7	Povzetek.....	153
	Priloge	155

Matjaž Ambrožič: Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji

1	Uvod.....	167
2	Dogodki.....	168
2.1	Mobilizacija	168
2.2	Optimističen začetek vojne	169
2.3	Vstop Italije v vojno 23. maja 1915	170
2.4	Smrt cesarja Franca Jožefa I.	171
2.5	Smrt dr. Janeza Ev. Kreka	171
3	Ukrepi vojaških in civilnih oblasti	172
3.1	Zasedba (cerkvenih) šolskih in ostalih poslopij	172
3.2	Udejevanje šolske mladine in odraslih pri zbiranju sredstev in pomoči	172
3.3	Delovna obveznost	173
3.4	Cenzura.....	173
3.5	Rekvizicija živil in krme	173
3.6	Aprovizacija živil	174
3.7	Nastanitev vojakov pri prebivalstvu	175

3.8	Vojna posojila.....	177
3.9	Oddaja barvnih kovin	179
4	Skrb za vojake	189
4.1	Ranjenci	189
4.2	Invalidi	189
4.3	Vojni ujetniki	190
4.4	Padli in vojaška pokopališča	191
5	Skrb za civiliste	192
5.1	Begunci	192
5.2	Vojne vdove in sirote.....	193
6	Posledice vojne za prebivalstvo	193
6.1	Draginja in pomanjkanje živil	193
7	Vpliv vojne na versko življenje	195
7.1	Prva navodila knezoškofa Jegliča	195
7.2	Versko življenje v vojnih razmerah	196
7.3	Kvarni vplivi in moralne posledice vojne.....	200
8	Razkol v SLS in razpad Avstro-Ogrske.....	205
8.1	Poseganje knezoškofa Jegliča v politiko	207
8.2	Prvi Jegličev pogled na prvo svetovno vojno in politično dogajanje....	208
9	Povzetek.....	210

Bogdan Kolar: Posledice prve svetovne vojne na cerkveno življenje

v lavantinski škofiji	214	
1	Uvod.....	214
2	Ob začetku vojnega dogajanja	215
3	Represivni postopki proti duhovnikom	217
4	Zasedba cerkvenih prostorov.....	220
5	Gospodarske posledice	223
6	Razmah dobrodelnosti	226
7	Posledice v verskem življenju.....	229
8	Posledice za družinsko življenje	232
9	Nove naloge za duhovščino	233
10	Zaključek	236
11	Povzetek.....	236
	Priloge	238

Renato Podbersič ml.: Posledice vojne v delovanju cerkvenih skupnosti

na področju soške fronte	267	
1	Uvod.....	267
2	Časovna razdelitev dogajanj na ozemlju goriške nadškofije med prvo svetovno vojno	268
3	Goriška nadškofija ob začetku vojne	268
4	Cerkev in boji ob Soči.....	275
5	Italijanska osvojitve Gorice in posledice za Cerkev	280
6	Po Kobaridu, v zadnje leto vojne	290

7 Povzetek.....	295
Boštjan Guček: O tolminski župnijski kroniki.....	297
1 Uvod.....	297
2 Zgodovinske okoliščine <i>Kronike</i>	298
3 Prva svetovna vojna in soška fronta	300
4 Po italijanski zasedbi.....	302
5 Nekateri pomembni osebni zgodovinskega konteksta.....	303
5.1 Škof Anton Mahnič	303
5.2 Nadškof Francišek Borgia Sedej	307
5.3 Duhovnik in pesnik Simon Gregorčič.....	309
6 Predhodne objave.....	311
7 Originalni zapisi	312
8 Tipkarski prepis.....	314
9 Razlike in posebnosti	315
10 Glavne osebnosti <i>Kronike</i>	316
10.1 Avtor originalne <i>Kronike</i> , kaplan Alojzij Kodermac.....	316
10.2 Župnik in dekan msgr. Ivan Rojec	322
10.3 Župnik Anton Štrancar.....	327
10.4 Prepisovalka Ljudmila Obleščak	328
11 Povzetek.....	331
Tolminska župnijska kronika 1914–1922	334
Navodila sodelavcem AES	429
Publikacije Inštituta za zgodovino Cerkve.....	434

TABLE OF CONTENTS

Abbreviations.....	13
Bogdan Kolar: The First World War and its Influence on Church Life	17
1 Actions of the Leaders of the Catholic Church	17
2 The Church in Austria-Hungary	19
3 The Anniversary of the Beginning of the War	21
Tomaž Kladnik: Consequences of the First World War for Military Organisation on Slovenian Territory and the Changes Brought about by New Circumstances in People's Everyday Life	23
1 Introduction	23
2 Military Organization of Austria-Hungary	28
3 Responses from the Fronts	32
4 Soldiers in Towns	38
5 General Maister	44
6 Battles for the Northern Border in Styria	46
7 The Border in Carinthia	57
8 Conclusion	62
9 Summary	63
Igor Salmič: Consequences of the First World War as Revealed through Reports of Bishops from Slovenian Territory to Central Church Institutions in Rome	65
1 Introduction	65
2 Communication between the Holy See and the Austro-Hungarian Empire.....	66
3 Gorizia Archbishop Francišek Borgia Sedej (1906–1931)	68
3.1 Description of the War in the Territory of the Gorizia Archdiocese	70
3.2 Material Aid for the Priest-Internees	71
3.3 The Question of Jurisdiction of the Diocese Territory	72
3.4 Trieste-Koper Bishop Andrej Karlin (1910–1919)	75
4 Lavant Bishop Mihael Napotnik (1889–1922)	79
5 Ljubljana Bishop Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930)	80
6 Gurk Bishop Adam Hefter (1914–1939)	82
7 Conclusion	83
8 Summary	84
Supplements	86
Miha Šimac: An Overview of the Influence of the First World War on the Pastoral Work of Priests	108
1 Introduction	108
2 Position of the Clergy in the Slovenian Lands just before the War	108
3 War!	112
3.1 About Some of the Clergy's Tasks	114
3.2 Tasks of Priests in Practice at the Beginning of the War	115

3.3	Persecution of the Clergy	116
4	»For the good of the people«	117
4.1	Support to Families	118
4.2	Care for Refugees.....	120
4.3	Care for Food	122
4.4	Collections for Various Purposes	124
5	Pastoral care among soldiers	126
5.1	»Pastoral Care of Enlisted Soldiers«	127
5.2	The Influence of Soldiers on Parishes	129
5.3	Diseases	133
5.4	Representatives of Other Religions	134
5.5	Conflicts	136
5.6	Morale	137
6	Religious life	140
6.1	Pilgrimages and Processions on various Occasions	141
6.2	Schools	144
6.3	»Days of Spiritual Treats«	145
6.4	» <i>Religio depopulata</i> ...«	147
6.5	Youth	148
6.6	Lack of Priests	150
6.7	New Challenges Ahead	152
7	Summary	153
	Supplements	155

Matjaž Ambrožič: The Influence of the First World War on People, the Functioning of the Church, and Political Events in the Diocese of Ljubljana ...		
1	Introduction	167
2	Events	168
2.1	Mobilization	168
2.2	An Optimistic Beginning to the War	169
2.3	Italy Joins the War on 23 rd May 1915	170
2.4	Death of the Emperor Franz Joseph I	171
2.5	Death of Dr Janez Ev. Krek	171
3	Measures of Military and Civil Authorities	172
3.1	Occupation of (Church) Schools and Other Buildings	172
3.2	Participation of Schoolchildren and Adults in Raising Funds and Aid... ..	172
3.3	Work Obligations	173
3.4	Censorship	173
3.5	Requisitioning of Food and Fodder	173
3.6	Food Provisions	174
3.7	Billeting of Soldiers with Local People	175
3.8	War Loans	177
3.9	The Requisition of Non-ferrous Metals	179

4	Care for Soldiers	189
4.1	The Wounded	189
4.2	The Disabled	189
4.3	Prisoners of War	190
4.4	The People Killed and War Cemeteries	191
5	Care for Civilians	192
5.1	Refugees	192
5.2	War Widows and Orphans	193
6	Consequences of the War for Inhabitants	193
6.1	Price Rises and Food Shortages	193
7	The Influence of the War on Religious Life	195
7.1	The First Instructions of Prince Bishop Jeglič	195
7.2	Religious Life during the War	196
7.3	Harmful Influences and the Moral Consequences of the War	200
8	Split in the Slovenian People's Party and the Disintegration of Austria-Hungary	205
8.1	The Intervention of Prince Bishop Jeglič in Politics	207
8.2	Jeglič's Initial Position on the First World War and Politics	208
9	Summary	210

Bogdan Kolar: Consequences of the First World War for Church Life in the Lavant Diocese		
1	Introduction	214
2	The Beginning of the War	215
3	Repressive Procedures against Priests	217
4	The Occupation of Church Premises	220
5	Economic Consequences	223
6	The Growth of Charitable Activities	226
7	Consequences for Religious Life	229
8	Consequences for Family Life	232
9	New Tasks for the Clergy	233
10	Conclusion	236
11	Summary	236
	Supplements	238

Renato Podbersič Jr.: Consequences of the First World War on the Work of Church Communities in the Area of the Isonzo Front		
1	Introduction	267
2	Time Distribution of Events on the Territory of the Archdiocese of Gorizia during the First World War	268
3	Gorizia Archdiocese at the Beginning of the War	268
4	The Church and Battles along the Soča River	275
5	The Italian Occupation of Gorizia and its Consequences for the Church ..	280
6	After Kobarid, into the Final Year of the War	290
7	Summary	295

Boštjan Guček: Tolmin Parish Chronicle	297
1 Introduction	297
2 Historical circumstances of the <i>Chronicle</i>	298
3 The First World War and the Isonzo Front	300
4 After the Italian Occupation	302
5 Some Important Figures from the Historic Context	303
5.1 Bishop Anton Mahnič	303
5.2 Archbishop Frančišek Borgia Sedej	307
5.3 Priest and Poet Simon Gregorčič	309
6 Previous Publications	311
7 Original Recordings	312
8 The Typographical Transcript	314
9 Differences and Peculiarities	315
10 Main Personalities of the <i>Chronicle</i>	316
10.1 Author of the Original <i>Chronicle</i> , Chaplain Alojzij Kodermac	316
10.2 Priest and Dean Msgr Ivan Rojec	322
10.3 Priest Anton Štrancar	327
10.4 Transcriber Ljudmila Oblesčak	328
11 Summary	331
Tolmin Parish chronicle 1914–1922	334
Editor's Instructions for Authors	429
Publications of the Institute for the Church History	434

KRATICE IN KRAJŠAVE

[ošt.]	original, št, strani
[tšt]	tipkana verzija, št. strani
AA. EE. SS.	Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (arhiv znotraj »Archivio Storico«)
AAS	Acta Apostolica Sedis
ACAG	Archivio della Curia Arcivescovile di Gorizia (Nadškofijski arhiv v Gorici)
AES	Acta Ecclesiastica Sloveniae
AFV	Apostolisches Feldvikariat
Arch. Nunz. Vienna	Archivio Nunziatura Vienna
AS	Arhiv Republike Slovenije
ASV	Archivio Segreto Vaticano
avg.	avgust
c. k (r.).	cesarsko–kraljevi
c. z., CIC, ZCP	Zakonik cerkvenega prava
CMD	Cirilmetodijsko društvo
č. g.	častiti gospod
D	Dekanei (dekanat)
dec.	december
dež(eln).	deželni
DHKL	Družba hčera krščanske ljubezni (usmiljenke)
drž.	državni
ES	Enciklopedija Slovenije
F	Fach
f.	foglio
fasc.	fascikel
FE	Folium ecclesiasticum
febr.	februar
ff.	fogli
Fr.	Franc
gg.	gospodje
GMD	Goriška Mohorjeva družba
gor.	goriški
gosp.	gospod
Hl.	Heilige
HR	Hauptreihe
IT	Italija
jul.	julij

jun.	junij
K	krona
k(a)pl.	kaplan
k(n). n(ad).	knezo-nadškofijski
KA	Kriegsarchiv
kat.	katoliški
kršč.	krščanski
KTD	Katoliško tiskovno društvo
l.	leto
L., Lir	lira
LŠL	Ljubljanski škofijski list
m.	mapa; mašnik
MfLV	Ministerium für Landesverteidigung
Mil. Teil	Militärische Teil
mons., msgr.	monsignor
nadz.	nadzornik
NČ	Narodna čitalnica
NNS	Narodno – napredna stranka
Nov.	november
NŠAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAM	Nadškofijski arhiv Maribor
o (o)	oče, –tje
obrez.	obrezovanje
odb.	odbornik, odbor
okr(aj).	okrajni
okt.	oktober
ÖSTA	Österreichisches Staatsarchiv
p.	pokoj, pater
PAM	Pokrajinski arhiv Maribor
PANG	Pokrajinski arhiv Nova Gorica
pl(em).	plemeniti
pos.	posizione
Preč(as).	prečastiti
PSBL	Primorski slovenski biografski leksikon
r. / r.	recto [prednja stran folija] / rojen
razgl(aš).	razglašanje
RBD	rokodelsko-bralno društvo
Res. Nr.	Reservat Nummer
RGB	Reichsgesetzblatt
RK	Rimski katolik

rubr.	rubrica
S	Slovenec
S(v.) R(eš). T.	Sveto Rešnje Telo
S. RR. SS	Archivio Storico della Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati
SBL	Slovenski biografski leksikon
Segr. Stato	Segreteria di Stato (Državno tajništvo)
sept.	september
Sgp	Slovenski gospodar
SHS	(Država) Slovencev, Hrvatov in Srbov/ (Kraljevina) Srbov, Hrvatov in Slovencev
SLS	Slovenska ljudska stranka
SN	Slovenski narod
soc.	socialni
ŠAL	Škofijski arhiv Ljubljana
št.	številka
t. č.	ta čas
t. l.	tega leta
tol.	tolminski
trž.	tržaški
upr.	upravitelj
ur.	urednik
v	verso [hrbna stran folija]
V. S. ali S. V.	Vostra Signoria
VBV	Voditelj v bogoslovnih vedah
vin.	vinar
vlč., veleč.	velečastiti
vol.	volume
ZSSP	Zbor svečenikov sv. Pavla
ŽA	župnijski arhiv
žpk.	župnik
žup.	župnijski

8 ZAKLJUČEK

Avstro-Ogrska se je na vojno, skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo, pripravljala dvajset let, vendar vojna še zdaleč ni potekala po teh načrtih. »Slovenski« polki so sprva krvaveli na frontah v Galiciji. Leta 1915 pa se fronta odpre na slovenskem nacionalnem ozemlju, ob Soči, ter poseže tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Vojaki, ki so odhajali na fronto, so si okrasili vlake s cveticami in venci. In kot so zapisali v *Straži* so »kaj radi imeli na vozovih slike presvitlega cesarja, za katerega so z navdušenjem šli na bojišče.« Stiki z domačimi na fronti so se vzpostavljali predvsem preko pošte. V ta namen so za čas vojne za vojake, ki so bili na bojiščih, ustanovili posebno vojno pošto in predpisali, kako bo tovrstni poštni promet potekal. S širitvijo vojaških spopadov je vse več vojakov padlo v nasprotnikovo ujetništvo, tako so se vedno bolj množila vprašanja in pritožbe prebivalstva glede neugodnega položaja vojnih ujetnikov v Rusiji. Zraven zbiranja posameznih praktičnih potrebščin za vojake na fronti in kupovanja vojnih obveznic oziroma posojil, so posamezni premožni meščani namenjali posameznim vojaškim enotam tudi direktna finančna sredstva. Največje zanimanje pa so za domačo javnost vse-kakor predstavljale novice s front, predvsem tistih, kjer so se borile slovenske enote. Osnova informacij z bojišč so bila pisma vojakov domačim, članki v časopisih, informacije, ki so jih prinašali vojaki z bojišč, ki so bili na dopustih ali ranjeni v oskrbi doma ali v bolnišnicah, ter govornice, ki so se tako ali drugače širile po mestu. Po mobilizaciji ob začetku vojne se je mobiliziranje za vojsko sposobnih moških v mestu nadaljevalo ves čas vojne. Vojno ministrstvo pa je omogočilo, da so lahko mladeniči, rojeni v letih 1892–1895, ki so bili vpoklicani kot črnovojniki, predčasno opravili dopolnilni izpit za enoletne prostovoljce. Vojaške oblasti so preverjale tudi vse tiste, ki so bili vojaške službe oproščeni. Tako so morali uslužbenci zasebnih podjetij, posamezni zasebniki, ki so bili kot vodilni ali drugače pomembni funkcionarji, dokazovati nadaljnjo upravičenost, zdravstveno in ostalo, odsotnosti s fronte. V vojašnicah in vadiščih v mestu so potekala urjenja in usposabljanja enot, ki so bile namenjene na fronto oziroma so se iz njih vračale. V notranjosti pa so se nahajali tudi vojaki, ki so prihajali s fronte. Odločilni ukrepi generala Maistra in njegovih borcev pa so ob koncu vojne in tik po njej zagotovili, da so bile ob koncu vojne pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem nacionalne strukture in linije poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela, tako kot ostale državne institucije Države SHS, izgubljati v vojski in upravi nove države.

9 POVZETEK

Ta vojna je bila drugačna od vseh doslej. V njej je sodelovalo 28 držav ali $\frac{3}{4}$ človeštva. Boji so potekali na morju, zemlji in ob koncu tudi v zraku, žrtev pa je bilo toliko kot v nobeni vojni doslej – 20 milijonov. Trajala je štiri leta, na fronti in v zaledju, ter uničila največje imperije in vplivala na uspešno izvedeno boljševistično revolucijo v Rusiji. Drugačna pa je bila tudi zaradi nove vojaške tehnike. Nova orožja: letalo, tank, strojnica, plin so spremenila do tedaj znano strategijo in taktiko delovanja vojaških enot. Avstro-Ogrska se je na vojno, skupaj s svojima zaveznicama Nemčijo in Italijo, pripravljala dvajset let, vendar vojna še zdaleč ni potekala po teh načrtih. »Slovenski« polki so sprva krvaveli na frontah v Galiciji. Leta 1915 pa se fronta odpre na slovenskem nacionalnem ozemlju, ob Soči, ter poseže tako v vojaško kot civilno življenje na Slovenskem. Ob koncu vojne so bile na slovenskem ozemlju, predvsem v Mariboru, pod poveljstvom generala Maistra vzpostavljene enote, ki so bile sicer formacijsko podobne tistim pred vojno, vendar popolnoma drugačne, predvsem nacionalne strukture in linije poveljevanja. Vzpostavljena je bila slovenska vojska, ki pa se je že takoj po tem začela, tako kot ostale državne institucije Države SHS, izgubljati v vojski in upravi nove države.

KLJUČNE BESEDE: prva svetovna vojna, Avstro-Ogrska, vojaška organiziranost, posledice vojne, vsakodnevno življenje

Summary

CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR FOR MILITARY ORGANISATION ON SLOVENIAN TERRITORY AND THE CHANGES BROUGHT ABOUT BY NEW CIRCUMSTANCES IN PEOPLE'S EVERYDAY LIFE

This war was different from any other before. Twenty-eight countries or three-quarters of mankind participated in it. Battles were fought at sea, on land, and towards the end in the air too, while casualties were more numerous than in any war so far – 20 million. It lasted four years, at the front and beyond, it destroyed the biggest of empires and influenced the successfully executed Bolshevik revolution in Russia. It also differed in military technique. New weapons: the airplane, tank, machine gun, gas changed the strategies and military unit tactics known until then. Together with its allies Germany and Italy, Austria-Hungary had been preparing for this war for twenty years, but it did not go according to their plans, not by a long shot. »Slovenian« regiments first bled on

the fronts in Galicia. In 1915, a new front opened on Slovenian national territory, along the Soča River, which interfered with military as well as civilian life in this area. When WW1 ended, Slovenian territory, especially Maribor, witnessed the establishment of military units under the command of General Maister. These units were similar in form to those prior to the war but were completely different in national structure and chain of command. Thus the Slovenian army was established but it soon began, just like all other state institutions of the State of Slovenes, Croats, and Serbs, to get lost in the military and administration of the new state.

KEY WORDS: *First World War, Austria-Hungary, military organisation, consequences of war, everyday life*

1.01 Izvirni znanstveni članek

27-732:94(100)"1914/1918"

Igor Salmič

asistent, dr. cerkvene zgodovine,
Pontificia Facoltà San Bonaventura, Collegio Seraphicum, Via del Serafico 1,
00142 Roma
e-pošta: igor.salmic@rkc.si

POSLEDICE IZBRUHA VOJNE, KAKOR SE KAŽEJO V POROČILIH ŠKOFOV S SLOVENSKEGA OZEMLJA OSREDNJIM CERKVENIM USTANOVAM V RIMU

1 UVOD

Ob »čudežu pri Kobaridu« oktobra 1917, kakor tudi na splošno ob samem vojnem dogajanju na avstrijsko-italijanski fronti, zgodovinar Antonio Scottà brez pomislekov zatrjuje, da »je bil papež Benedikt XV. popolnoma na tekočem in zelo dobro obveščen o nemirnem in katastrofalnem odvijanju dogodkov, celo bolje in hitreje od samega italijanskega vrhovnega poveljstva vojske«. ¹ Vzrok tega za marsikoga morda presenetljivega, če ne celo šokantnega dejstva je treba iskati v široki informativni mreži, ki je bila na voljo svetemu očetu v Rimu, v prvi vrsti je tukaj treba izpostaviti poročila posameznih škofov.

Nov mejnik raziskovanja obdobja prve svetovne vojne je bil postavljen leta 1985, ko so v vatikanskih arhivih (Vatikanski tajni arhiv – ASV in Zgodovinski arhiv druge sekcije Državnega tajništva, kjer se nahaja Arhiv Kongregacije za izredne zadeve – S.RR.SS., AA.EE.SS.) odprli obdobje pontifikatov Pija X. (1903–1914) ter Benedikta XV. (1914–1922). ² Že omenjeni avtor Scottà je bil eden prvih, ki se je sistematično lotil gradiva prve svetovne vojne in že leta 1991, torej šest let po odprtju vatikanskih dokumentov, objavil monumentalno delo *I vescovi veneti e la Santa Sede nella guerra 1915-1918* v treh zvezkih, kjer najde-

¹ Orig.: »Il papa era perfettamente informato sull'accadere tumultuoso e catastrofico degli avvenimenti, meglio e più tempestivamente dello stesso comando supremo italiano« (A. SCOTTÀ, *I vescovi veneti e la Santa Sede nella guerra 1915-1918*, vol. I, Roma 1991, str. LXIV, LXXXVII).

² Vatikanski arhivi se odpirajo v bloku po posameznih pontifikatih. Naslednje odprtje po letu 1985 se je zgodilo leta 2006 (nekateri fondi že leta 2003), ko je bilo na razpolago dano gradivo iz obdobja pontifikata Pija XI. (1922–1939). Pričakuje se, da bodo v kratkem odprli tudi pontifikat Pija XII. (1939–1958).

V pismih škofje niso izpostavljali lastnih prepričanj, predvsem kar se tiče njihovega gledanja na vojno dogajanje, uvideli so, da je papež od samega začetka zavzel »nepristransko« držo, molil za mir in skušal biti oče vsem narodom: to se kaže tako v njegovih dokumentih (okrožnicah in mirovni noti 1. avgusta 1917), v skrbi za duhovno oskrbo prebivalstva (kjer je prisluhnil avstrijski vladi), zavze-manju za odprta mesta, kakor tudi pri izmenjavi vojnih ujetnikov ne glede na poreklo, narodno in versko pripadnost. Raziskovanje po vatikanskem gradivu nam ne daje odgovorov na vsa vprašanja, a eno dejstvo se nam vseeno ponuja: če lahko za italijanske (beneške) škofove zatrdimo, da so njihova poročila najboljši vir za poznavanje vojnega dogajanja na njihovem ozemlju in da so s tem obilno doprinesli k aktivnemu angažiranju Benedikta XV., tega ne moremo v isti meri trditi za škofove iz slovenskega prostora. Upamo lahko, da bo v primeru druge svetovne vojne drugače; kaj več nam bo jasno prav kmalu, ko naj bi v Vatikanu odprli obdobje pontifikata Pija XII.

8 POVZETEK

Papež Benedikt XV. je bil zelo dobro obveščen o posledicah opustošenja, ki jih je za seboj pustila prva svetovna vojna. Najdragocenejši vir presenetljivo predstavljajo pisma, ki so jih v Vatikan pošiljali posamezni škofje. To velja predvsem za pastirje iz Benečije, ki so skoraj vsakodnevno poročali o vojnem dogajanju, v veliko manjšem obsegu pa to lahko rečemo za škofove s slovenskega ozemlja. V prvi vrsti gre razlog iskati v politični in vojaški cenzuri, ki se je izvajala nad pismi, kar je razvidno iz arhivskega gradiva, ki je bilo dano na razpolago.

Članek posveča osrednjo pozornost poročanju škofov s slovenskega naselitvenega območja na podlagi pisem, ki so jih pošiljali osrednjim cerkvenim ustanovam v Rim. Kot vir so nam služili vatikanski arhivi, ki so za obdobje prve svetovne vojne dostopni od leta 1985.

Najobsežnejše gradivo zadeva goriško nadškofijo, ki jo je v težkih časih iz Stične vodil Frančišek Borgia Sedej. V ospredju so zanimivi opisi vojnega dogajanja, problem materialne pomoči duhovnikom internirancem ter zapleteno vprašanje jurisdikcije nad okupiranim delom nadškofije. Manj informacij najdemo za ostala območja. Pri tržaško-koprskem škofu Karlinu najzanimivejše gradivo npr. obravnava večkratno bombardiranje Trsta, ki je postalo »jabolko spora« v pogajanjih med italijansko in avstro-ogrsko stranjo. Pri lavantinske-mu škofu Napotniku praktično ni bilo zaslediti informacij o posledicah vojnega dogajanja, podobno lahko rečemo tudi za ljubljanskega škofa Jegliča, pri katerem pa smo naleteli na bogato arhivsko gradivo, ki obsega njegovo »politično« udejstvovanje v letih 1917–1918. Na koncu smo pogledali še na Koroško s krškimi škofom Hefterjem na čelu, kjer je bilo moč najti zanimiva pisma glede vojaških

spopadov med nemškimi in jugoslovanskimi enotami v t. i. »boju za severno mejo«.

Prišli smo do zaključka, da na podlagi vatikanskega gradiva iz samega korespondenčnega udejstvovanja škofov s slovenskega ozemlja, z izjemo goriške nadškofije, o posledicah vojnega dogajanja izvemo bolj malo. Eden od pomembnih dejavnikov je bila vsekakor že omenjena cenzura. Če lahko torej za beneške škofove trdimo, da so njihova poročila najboljši vir za poznavanje vojnega dogajanja na njihovem ozemlju, tega ne moremo v isti meri trditi za škofove iz slovenskega prostora.

KLJUČNE BESEDE: *prva svetovna vojna, Benedikt XV. (1914–1922), Frančišek Borgia Sedej (1854–1931), dunajska nunciatura, vatikanski arhivi*

Summary

CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR AS REVEALED THROUGH REPORTS OF BISHOPS FROM SLOVENIAN TERRITORY TO CENTRAL ECCLESIASTICAL INSTITUTIONS IN ROME

Pope Benedict XV was extremely well informed about the consequences of the devastation caused by the First World War. The most precious source for this period is, surprisingly, a collection of letters sent to the Vatican by individual bishops. This is primarily true for pastors from Veneto, who reported almost daily on developments in the war, while, unfortunately, the same cannot be said for the bishops from the Slovenian territory. The primary reason for this can be found in the political and military censorship which letters were subject to and which is evident from the available archival material.

This article focused on the reports of bishops from the Slovenian settlement area, based on letters sent to the central ecclesiastical institutions in Rome. Material from the Vatican archives which has been available since 1995 was used as a source for the period of the First World War.

The most extensive material concerns the Gorizia archdiocese which was in those trying times overseen from Stična by Frančišek Borgia Sedej. The central focus is on the interesting descriptions of the events of the war, the problem of material aid for the priests-internees, and the complicated question of jurisdiction over the occupied part of the archdiocese. For other areas less information can be found. The most interesting material, concerning the Trieste-Koper

Bishop Karlin, discusses, for example, the repeated bombardment of Trieste, which became the »apple of discord« in negotiations between the Italian and Austro-Hungarian side. In the writings of the Lavant Bishop Napotnik there is practically no information concerning the consequences of the war. The same can be said for the Bishop of Ljubljana, A. B. Jeglič, but for whom abundant archival material is available regarding his »political« engagement during the years 1917–1918. Finally, we revised the documents about Carinthia and Adam Hefter, the Bishop of Gurk, in which interesting letters concerning military conflicts between German and Yugoslav units in the so-called »battle for the northern border« can be found.

The conclusion was reached that, based on the Vatican material, we learn very little about the consequences of the First World War from the correspondence of bishops from the Slovenian territory, with the exception of the Gorizia archdiocese. One of the most important factors for this must have been the previously mentioned censorship. If, therefore, we can claim for the bishops from Veneto that their reports are the best source for learning about events of the war on their territory, the same cannot be said to the same extent for bishops from the territory of Slovenia.

KEY WORDS: *First World War, Benedict XV (1914–1922), Frančišek Borgia Sedej (1854–1931), Vienna nunciature, Vatican archives*

PRILOGE

Dokument št. 1: **Sedejevo pismo papežu, Stična, 8. februar 1916, št. 14206 – v: ASV, Segr. Stato, Guerra, rubr. 244, fasc. 91, ff. 69r–70v; A. SCOTTÀ, *I vescovi veneti*, vol. III, str. 251–254:**

Sedej se papežu zahvali za njegovo pomoč interniranim duhovnikom, mu prikaže potek vojne na Goriškem in stanje njegove nadškofije, duhovno in materialno škodo, predstavi tudi razloge za svoj umik na Kranjsko, na koncu pa ga prosi za apostolski blagoslov.

Intimis in visceribus commotus sum laetum nuntium accipiens Sanctitatem Vestram providentia charitateque illa, qua complectitur ob immane bellum profugos ac captivos universos, meis quoque Sacerdotibus et laicis in Italia degentibus speciali cura consulere dignatam esse, quo sors eorum misera leniatur.

Consolor me maxime, quod Sacerdotes mei ibidem detenti missarum stipendiis abundanter a Sanctitate Vestra sint provisi, quum ego ob commercium epistolare interceptum nullum eis juvamen adferre valuerim nec Gubernium

Austriacum congruam eisdem e fundo religionis debitam transmittere potuerit usque ad novissimos dies.

Magno quoque gaudio affectus sum, quod Sanctitas Vestra ditionem Archidioecesis meae Goritiensis ab Italis occupatam jurisdictioni Archiepiscopi Utiensis subtraxerit eamque immediate Sedi Apostolicae subjecerit duos Sacerdotes Goritienses tamquam Vicarios foraneos ibidem constituendo.

Quibus operibus humanissimis aequae ac sapientissimis iterum demonstratum est Romanum Pontificem esse verum Patrem omnium fidelium praesertim tribulatorum, quamvis Ipse hisce temporibus in necessitatibus ac periculis versetur atque accipiat mala pro bonis.

Nos vero his paterni amoris et singularis curae documentis devicti Te, Beatissime Pater, majori adhuc affectu amamus et amabimus sine intermissione exorantes Deum Optimum Maximum, ut Sanctitatem Tuam servet, vivificet beatamque faciat in terra et non tradat in manus inimicorum.

Officii mei atque honori mihi duxi Sanctitatem Vestram certiore reddere de calamitatibus bello Italico in Archidioecesis Goritiensem ingruentibus.

Bello ab Italis Austriacis indicto statim Archidioecesis nostra usque ad flumen Sontium a copiis Italicis occupata est, ita ut dimidia pars Dioecesis cum nonaginta Sacerdotibus mihi abrepta sit. Inter hos quatuor mortui sunt in exilio, reliqui per totam Italiam dispersi sat bene se habere dicuntur.

Postquam per duos menses in urbe Goritia hostium impetum sustinui et negotia urgentiora confeci, per 2 ½ menses ulterius intra limites Archidioeceseos commoratus sum, donec ob vexationes bellicas defectumque victus coactus fuerim in vicina Carniola domicilium quaerere. Quum ob continua tormenta bellica cum capitis periculo urbs Goritiensis adiri nequeat nec scholas ibi habere liceat, studia theologica in monasterium Ordinis Cistercensis in Sittich in Carniola (Krain) transtuli ibique praesenti tempore cum clericis professoribusque Seminarii centralis habito relictis Goritiae nonnullis Sacerdotibus, qui curam spiritualem civium ibi remanentium (circa 9 milia) habent atque negotia Cancellariae archiepiscopalis exsequuntur.

Pauperibus et profugis curam impendunt consilia privatorum cooperantibus et ducibus Sacerdotibus, illis vero, qui a regimine Austriaco in tuguriis seu castris (baracche) collocati sunt, ipsum Gubernium necessaria providet.

Sacerdotes in parte nondum occupata degentes curam animarum ut prius exercent, alii dispersi per provincias Austriae suis sumptibus vivunt solummodo supplementum congruae a Gubernio Austriaco accipientes, pauci tantum in castris vel locis profugorum a Gubernio animarum curati constituti et salario ab eodem donati sunt.

Bello hoc durante celebre Sanctuarium Beatae Mariae Virginis in Monte Sancto prope Goritiam, aliud Beatae Mariae Virginis templum infra Goritiam

6.7 Novi izzivi na obzorju

Ob razpadu habsburškega imperija so se s frontnih črt in iz vojnega ujetništva vračali možje in fantje. Doma so jih pričakale težke gospodarske razmere, ponekod razrušeni domovi in žalostne družinske zgodbe. Vračali so se v popolnoma novo državno tvorbo, ki pa še ni bila do konca formirana in se je še bojevala na novem, severnem bojišču.²⁶³ Ob tem so bili mnogi vojaki tudi sami prežeti z novimi idejami; drugačnimi od tistih, ki so jih gojili v času pred izbruhom vojne. V enem od vizitacijskih zapisnikov lahko beremo: »Vojaki bodo prišli najbrž še slabši domov, kakor so šli v vojsko. – Po svetu so videli veliko krivice in nemoralnosti, zlasti v ozadju, in bodo najbrž tudi sami ravnali po teh zgibih, vsaj se slaba reč človeka raji prime nego dobra.«²⁶⁴ Prav tako je bilo vprašanje, kaj bo glede deklet in žena, ki so v teh bridkih časih izgubile vero in zaupanje v tedanje ideale. V tem oziru bi torej dušni pastirji le težko pričakovali, da bodo prav vsem še vedno predstavljali enako moralno avtoriteto kot prej. Ob tem ne gre pozabiti tudi težkih razmer, ki so jih bili deležni narodno zavedni duhovniki na Primorskem in tudi na Koroškem.²⁶⁵

»Mi gremo časom nasproti, ki bodo obličje precej predrugačili,«²⁶⁶ je menil župni upravitelj v Beli peči. Ta drugačnost se je po vojni pokazala v vsej svoji polnosti. Posledice vojnih naporov in izkustev so v ljudeh prelomile stare, zakoreninjene navade in posledično še kako vplivale na duhovno življenje. Duhovniki so bili zaradi tega postavljeni pred nove izzive na polju pastore, na kar vsi niso bili dobro pripravljani. Morda pa so nekateri pri tem računali, da bodo prav v teh novih nalogah in izzivih primeren odgovor dali možje in fantje, ki so bili preizkušeni v vseh vojnih strahotah. Posledice vojne pa so se pokazale tudi med tako preizkušenimi duhovniki, ki so prišli iz vojaške službe. Nekateri so namreč s fronte prinesli kal bolezni, posamezni so postali invalidi ali pa so imeli težave z živci. Škofje so jim potem le stežka zaupali pomembnejše naloge. Zato pa so pri tem najbrž bolj mislili na tiste fante, ki so svojo vero izklesali in utrdili v frontnih črtah; po vojni pa so se odločili vojaške uniforme zamenjati za duhovniški talar. In kot je kazalo takoj po vojni, takšnih ni bilo malo. Če je še v šolskem letu 1917/1918 prvi letnik ljubljanskega bogoslovja štel le osem domačih in dva tuja bogoslovca, je bilo tako že v letu 1918/1919 v prvem letniku bogoslovja 51 domačih bogoslovcev in dva tuja; eden je bil goriški, drugi pa je bil – zanimivo – grkokatolik iz Križevcev.²⁶⁷ Škofu Jegliču se naposled, vsaj v ljubljanski škofiji, le ni bilo treba več bati za nove duhovnike.

²⁶³ O bojih za severno mejo glej: L. Ude, *Boj za severno mejo 1918–1919*, Maribor 1977.

²⁶⁴ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bela peč 1918* [priloga 5].

²⁶⁵ O razmerah, ki so bile po župnijah južne Koroške v viharjih letih 1918–1918, glej: *Veliko navdušenje: Iz koroških famih kronik 1918–1920*, ur. M. Messner, H. Verdel, Slovenska prosvetna zveza v Celovcu, Drava, Celovec 1989.

²⁶⁶ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bela peč 1918*.

²⁶⁷ NŠAL 32, fasc. 76: Katalog slušateljev za študijsko leto 1918/1919.

7 POVZETEK

Z izbruhom vojne je topot vojaškega škornja začel narekovati utrip vsakdanjega življenja ljudi. Posledično je vojna globoko zarezala v življenje in delo duhovnikov. Ta zareza je bila v slovenskem prostoru še večja, saj se je po letu 1915 frontno dogajanje preselilo praktično pred domači prag in če so se ob mobilizaciji duhovniki sprva soočali zlasti s pastoralnim delom pri mobiliziranih domačih možeh in fantih, se je njihov delokrog v teku vojne še razširil. Njihovo življenje in delo je ostalo obeleženo v različnih časopisnih noticah, ohranjenih župnijskih kronikah, posameznih dnevniških noticah ter v zaprašenih vizitacijskih poročilih, ki so jih župniki spisali ob škofovi vizitaciji. Na podlagi tega gradiva je bilo mogoče na kratko orisati delovanje dušnih pastirjev, skrbnikov za gmotni blagor župljanov pa tudi tistih, ki so se po svojih močeh trudili za duhovno oskrbo vojakov, tako tistih, ki so iz domačih krajev odhajali na bojišča, kakor tudi tistih, ki so se, zlasti po vstopu Italije v vojno, znašli v njihovih župnijah. Za njih so maševali, jim podeljevali svete zakramente, posredovali pri vojaških poveljstvih ob različnih prilikah ter jim na sploh poskušali pomagati. Zlasti je bila njihova vloga dušnih pastirjev pomembna tam, kjer vojaštvo ni imelo svojega vojaškega kurata. Najpogosteje je bilo to v krajih, kjer se je za krajši ali daljši čas vzpostavila vojaška sanitetna ustanova. V teh primerih je tako skrb za duhovno oskrbo ranjenih in bolnih padla na pleča krajevnega župnika, ki je pravzaprav tako opravljal subsidiarno vlogo vojaškega kurata. Pri tem so mu občasno pomagali kaplani ali drugi duhovniki. Dlje kot je vojna trajala, večje težave so pri svojem delu imeli, saj se je moč avtoritete počasi izgubljala in relativizirala. Veliko bolj je postajalo pomembno življenje in doživetje trenutkov, kar se je odražalo tudi v padanju morale. Vojaki, ki so bivali v zaledju, so namreč predstavljali »grozno« npravnosti in zakonski zvestobi. Če so v začetku vojne župniki še lahko poročali o zglednem življenju žena in deklet, se je to postopno spreminjalo. Vse več je bilo pritožb nad ravnanji vojakov pa tudi nad moralnim življenjem deklet in žena, v krajih, kjer se je vojaštvo dlje časa zadrževalo. Na eni strani je prihajalo celo do posilstev, na drugi strani so zaradi pomanjkanja marsikje žene skušale plačevati vsakdanji kruh tudi s svojim telesom. Vse to se je ponekod odražalo v številu nezakonskih otrok, ki so jih v krstne knjige vpisovali župniki.

Ob vsem tem so se ves čas srečevali tudi z drugače verujočimi. Opazovali so njihovo življenje in še zlasti duhovno življenje pri njih. Zlasti ta srečanja so predstavljala posebno izkustvo, ki so ponekod tudi pomagala podreti marsikateri mejnik in predsodek tako s strani duhovnikov kot tudi vernikov.

Vojaški vpoklici mladih fantov so v času vojne vplivali na zmanjšano število bogoslovcev po semeniščih in manjše število kaplanov. Tako je bilo tudi duhovščine manj, nalog pa vse več. Te nove okoliščine, dodatne obveznosti, ki

so bile zaupane duhovščini, so pustile svoj pečat pri razumevanju svojega poslanstva in delovanja duhovnikov med vojaštvom in prebivalstvom, ki se je od sprva goreče pobožnosti počasi umikalo v apatijo in brezbriznost. Z vsem tem so se potem morali spoprijeti tudi po koncu vojne, ko so se znašli v popolnoma novi državi, kjer katoliška Cerkev ni več predstavljala večine.

KLJUČNE BESEDE: *prva svetovna vojna, slovenske dežele, župnije, duhovniki, pastoralna oskrba, vojaštvo*

Summary

AN OVERVIEW OF THE INFLUENCE OF THE FIRST WORLD WAR ON THE PASTORAL WORK OF PRIESTS

When the First World War broke out, the stamping of military boots started to dictate the rhythm of everyday life. As a consequence, the War cut deeply also into the life and work of priests. This cut was even deeper on the Slovenian soil due to the fact that after 1915 the action of the front moved practically to the home doorstep. If upon the mobilisation priests were primarily occupied with the pastoral work revolving around the mobilised men and boys from home, their scope of duties widened significantly during the Great War. Their life and work remains recorded in various newspaper notices, the preserved parish chronicles, individual diary notices, and dusty visitation reports written by priests upon the bishop's visitation. On the basis of this material it was possible to briefly outline the work of these men of God, the guardians of the parishioners' material well-being, and those who tried their best for the spiritual needs of the soldiers – the soldiers who departed from home for the battlefield, as well as those who, especially after Italy joined the First World War, found themselves in their parishes. Priests gave services, granted holy sacraments, upon different occasions intervened at military commands, and generally tried to help. Their role of spiritual leaders was especially important at locations where military lacked their own military curates. Most frequently these were places where a military hospital was established for shorter or longer periods of time and in such instances the care for the spiritual needs of the ill and the wounded was shouldered by the local priest who thus actually performed the subsidiary role of a military curate. In his efforts he was occasionally aided by chaplains or other priests. The longer the War lasted, the greater were their troubles since the power of authority slowly diminished and was relativized. Living and experiencing the moment to the fullest became increasingly important, which was

reflected in the poor state of morale. Namely, soldiers staying in the hinterland presented a »threat« to the morals and marital fidelity. If at the beginning of the War priests were still able to report about the commendable behaviour of women and girls, the situation started to change gradually. Complaints regarding the actions of soldiers and the moral life of women and girls were ever more frequent, especially in towns and villages where military remained for a longer period of time. On the one hand, rapes were not uncommon, while on the other hand, due to the lack of financial means, women tried to pay for their daily bread with their own bodies. These situations were in some parts reflected in the number of illegitimate children recorded by the priests in baptismal books. Additionally, priests were constantly in contact with people of other beliefs. They observed their life and especially their spiritual practices. Such meetings presented a special experience which more than once helped overcome several barriers and prejudices on the side of the priests as well as believers. Military drafts of young men in the time of the First World War influenced the number of seminarians and the decreased number of chaplains. Thus there were fewer clergymen but more duties. These new circumstances and additional duties entrusted to the clergy left their mark in the understanding of the priest's own mission and their work among the soldiers as well as among the general population who drifted from their initial ardent devotion towards apathy and indifference. Priests were faced with all these difficulties also after the Great War ended, when they found themselves in a completely new state, in which members of the Catholic Church no longer presented the majority.

KEY WORDS: *First World War, Slovenian Lands, parishes, priests, pastoral care, military*

PRILOGE

Priloga 1: **Poročilo dr. Janeza Gnidovca, rektorja Zavoda sv. Stanislava, o duhovni oskrbi ranjenih in bolnih vojakov v mesecu maju 1917 v tamkajšnji rezervni bolnišnici.**

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 229, Rektor D. J. Gnidovec.

Gottesdienstausweis.

[žig] Mil. Seelsorge des k. u. k. Reservespitals No 1
in St. Veit bei Laibach.

St. Veit ob Laibach, den 4. Juni 1917

29. oktobra je bil v Ljubljani velik shod v podporo Jugoslaviji, a govorniki niso jasno omenili ali jo želijo pod habsburškim žezlom ali v povezavi s Kraljevino Srbijo. V naslednjih tednih so pripravili vse potrebno za združitev s Kraljevino Srbijo in Črno goro v Kraljevino SHS 1. decembra 1918. »Taka združitev je bila potrebna, ker drugače ententa Jugoslavije ne bi sploh priznala in kmalu bi bili žrtev Lahov, Nemcev in Madžarov, potem pa gorje nam.« Problematična je ostala situacija z današnjimi zamejskimi Slovenci.

Ljudstvo je zapustilo Avstrijo brez bolečin in obotavljanja. »Pekle so nas krivice, in sicer stoletne krivice, ki nam jih je prizadevala avstrijska vlada in so jih Habsburžani potrjevali.« Jegliča je skrbela tudi državna ureditev nove jugoslovanske države; republika ali kraljevina, avtonomija ali centralizacija ... Skrbelo ga je, kakšno bo razmerje nove države do Katoliške cerkve, saj je šlo za združitev s pravoslavno državo in muslimani v Bosni. Škofje so upali na sklenitev konkordata s Svetim sedežem.

Jeglič je ocenil, da so številni možje in fantje tudi po vojni izkušnji ostali verni in dobri. Prejemali so zakramente in se udeleževali sv. maš. Molili so in ohranjali treznost. Mladenci so se zopet prijavljali k Orlom in Marijini družbi. Precej mož in fantov pa se je v vojski spridilo in so se surovo obnašali do žena in mater. Nekaterim ni bilo več mar za Cerkev. Škof je prosil duhovnike, da bi do njih postopali milo, saj so izkusili veliko hudega in slabega. Nevarnost naj bi predstavljali tudi oživljeni plesi. »Naj bi se plesa zdržale vsaj dekleta iz Marijine družbe!« Nova nevarnost za moralno življenje naj bi bile tudi gledališke igre z mešanimi vlogami. »Celo telovadbo hočejo naša dekleta. Moj Bog, saj deklško telo ni za tako telovadbo, kakor je telo mladeniča.«¹⁶⁴

9 POVZETEK

Optimističen začetek prve svetovne vojne je naznanila mobilizacija fantov in mož, ki se je tekom vojne večkrat ponavljala. Povzročila je pomanjkanje moške delovne sile na kmetih in v tovarnah. Prvi ranjenci z bojišč v Srbiji in Galiciji so naznanili krvave posledice vojne. Prišlo je do zasedbe cerkvenih šolskih in ostalih javnih poslopij, ki so se namenila za improvizirane bolnišnice. Cenzura je poskrbela, da so bile informacije o dogajanju na bojiščih skope. Prve realne ocene so podali šele ranjenci in vojaki, ki so prišli na dopust. Vstop Italije v vojno 23. maja 1915 je frontno črto premaknil na meje dežele Kranjske, ki je postala zaledje soške fronte. Dve leti so bile po hišah in skednjih nastanjene različne vojaške enote, ki so se zgostile zlasti oktobra 1917 pred prebojem soške fronte pri Kobaridu. Čez deželo je šel val beguncev z Goriške in s Primorske, ki se je pridružil beguncem iz Galicije. Nov položaj je povzročil vsesplošno pomanjka-

nje in draginjo. Vojaška oblast je rekvirirala konje, živino, pridelke, seno, vozove, orodje, vosek, olje ... Z aprovizacijo je vojno-žitni zavod ljudi oskrboval z minimalnimi količinami pšenice, otrobov in krmil za živali. Za živila so bile uvedene karte, razcvetela pa se je črna borza z oderušskimi cenami. Dodatno so ljudi gospodarsko oslabila vpisovanja vojnih posojil, v katerih so zaradi inflacije in razpada države izgubili ogromne vsote denarja. Posebno poglavje so predstavljali vojni ujetniki; domači in tuji.

Potek vojne je vplival tudi na versko življenje. Vpoklicani so dokaj množično prejeli sv. zakramente. Del mlajših duhovnikov je bil vpoklican za vojne kurate. Duhovniki so tekom vojne dobivali različna navodila za pojasnjevanje ukrepov vojaških oblasti. Odprla so se tudi vprašanja duhovne oskrbe ranjenec, ujetnikov, porok, pokopov drugovercev ... Po župnijah so bile organizirane nabirke za vojake, vdove, sirote, pa akcije pletenja nogavic za vojake, zbiranja divjega kostanja, žira ... Duhovniki in redovniki so pripravili razna romanja in molitvene pobožnosti za »uspeh« vojne oziroma za mir. Zlasti velja izpostaviti vlogo Marijinih družb in ostalih verskih združenj za ohranitev vernosti in morale pri ljudeh. Vernike je še posebno prizadela oddaja cerkvenih zvonov (1916–1917), orgelskih piščali in bakrenih cerkvenih streh (1917–1918).

V vojni projekt sta bila vpeta tudi ljubljanski knezoškof dr. Anton B. Jeglič in njegova duhovščina. Njeno pastoralno in politično delovanje je škof v prvih letih vojne usmerjal v duhu avstrijskega patriotizma. Pomembnejši »ljubljanški« duhovniki politiki so bili: dr. Evgen Lampe, dr. Janez Ev. Krek in dr. Andrej Kalan. Poleti 1915 se je zgodil razkol v SLS med mladini in starini. Politično je odmeval zlasti po župnijah, saj je povzročil tudi razkol med mlajšo in starejšo duhovščino. Omeniti velja vpliv knezoškofa Jegliča na deklaracijsko gibanje, razpad monarhije in prevrat ter nastanek nove Države SHS.

Posledice prve svetovne vojne lahko strnemo v več skupin. 1. Verske posledice: upad verskega življenja pri moških (fantih). Pojavila sta se verska mlačnost in brezboštvo. Opazen je bil delni upad duhovnih in redovnih poklicev. Pojavilo se je nasprotovanje Cerkvi, zlasti pri prvih komunistih. 2. Moralne posledice: zelo se je razširilo preklinjanje, povečalo se je število alkoholikov in posledični propad kmetij. Pomanjkljiva je bila tudi skrb za vojne invalide in preživele vojake. 3. Materialne posledice: razvrednotenje denarja zaradi inflacije in razpada države. Škofija, kapitelj in župnije so izgubili večino kapitala, naloženega v vojnih posojilih. Ostale so le nepremičnine. Propadle oziroma skrcene so bile mašne in ostale cerkvene ustanove. Po vojni so se pojavile finančne težave z zagotavljanjem dohodkov duhovnikom in cerkvenim uslužbencem (organistom, cerkovnikom). Škofija je težko servisirala patronatne obveznosti do župnij pod njenim patronatom, hkrati pa je morala prevzeti tudi kompetence nekdanjega

¹⁶⁴ A. B. Jeglič, *Duhovnikom*, v: *LŠL* 54 (1919), št. II, str. 10–14.

deželnega kneza (cesarja) do patronatov Kranjskega verskega sklada. Sanacija izgube zvonov je bila za župnije velik finančni zalogaj.

KLJUČNE BESEDE: *Ljubljanska škofija, prva svetovna vojna, rekvizicija, aprovizacija, Slovenska ljudska stranka, zvonovi*

Summary

THE INFLUENCE OF THE FIRST WORLD WAR ON PEOPLE, THE FUNCTIONING OF THE CHURCH, AND POLITICAL EVENTS IN DIOCESE OF LJUBLJANA

The optimistic beginning of the First World War was announced by the mobilisation of boys and men, which was repeated several times during the war. It caused a shortage of male workers in the countryside and in factories. The first wounded from the battlefields in Serbia and Galicia made the bloody consequences of war very clear. Ecclesiastic schools and other public facilities were commandeered to serve as improvised hospitals. Censorship made sure that information regarding events on the battlefields was scarce. The first realistic assessments were provided by wounded soldiers and those on leave. The entry of Italy into the war on May 23rd 1915 shifted the front line to the borders of the land of Carniola, which then became the hinterland of the Isonzo Front. For two years homesteads and barns were taken over by different military units, the highest concentration of which occurred in October 1917, just before the Isonzo Front was breached at Kobarid. The land was inundated with refugees from the regions of Goriška and Primorska, who joined the refugees coming from Galicia. The new situation caused general shortages and price rises. The military authorities requisitioned horses, stock, crops, hay, wagons, tools, wax, oil etc. Through provisions the body charged with responsibility for grain provided people with minimal amounts of wheat and bran, and fodder for animals. Coupons were introduced for food and the black market with its usurious prices boomed. People were additionally economically weakened by war loans which lost them enormous sums of money due to inflation and disintegration of the state. Prisoners of war, both, domestic and foreign, were a special case.

The course of the war also influenced religious life. Conscripted men widely received holy sacraments. Some of the younger priests were drafted as army chaplains. During the war priests were given various instructions on how to explain the actions of military authorities. Questions arose regarding the spiritual care of the wounded, prisoners of war, marriage, burial of people of different

religions etc. Parishes organised collections for soldiers, widows and orphans; they also organised the knitting of socks for the soldiers, collections of horse chestnuts and beechnuts etc. Priests and monks prepared various pilgrimages and devotional pieties for »success« in the war or for peace. The role of St Mary's societies and other religious associations should be highlighted because they worked for the preservation of faith and morals in people. Believers were especially hurt by the seizing of church bells (1916–1917), organ pipes and copper church roofs (1917–1918).

The Ljubljana Prince Bishop Dr Anton B. Jeglič and his clergy were also involved in this war project. The pastoral and political actions of the clergy during the first years of the war were directed by the bishop in the spirit of Austrian patriotism. The most important »Ljubljana« priest – politicians were: Dr Evgen Lampe, Dr Janez Ev. Krek, and Dr Andrej Kalan. In the summer of 1915, a split happened in the Slovenian People's Party between groups of '*mladini*' and '*starini*'. This echoed politically, primarily through parishes, because it also caused the divide between the younger and the older generations of the clergy. Additionally, the influence of Prince Bishop Jeglič on the declaration movement, the disintegration of the Monarchy, its overthrow and emergence of the new State of Slovenians, Croats, and Serbs needs to be mentioned.

The consequences of the First World War can be summarised into several groups: 1. Religious consequences: decline of religious life among men (boys). Religious apathy and atheism appeared. A partial decline in spiritual and monastic professions can be noticed. Contradiction to the Church occurred, especially with the first Communists. 2. Moral consequences: cursing spread immensely, the number of alcoholics rose and the consequent ruin of farms increased. Care for war invalids and surviving soldiers was also insufficient. 3. Material consequences: the devaluation of money due to inflation and disintegration of the state. The diocese, chapter, and parishes lost most of their capital invested into war loans. All that remained was the real estate. Mass and other religious foundations were made bankrupt or were reduced. After the war, financial difficulties arose around the provision of income for priests and church employees (organists, sextons). The diocese had a hard time servicing patronage duties towards parishes under its patronage, because it had at the same time to assume the responsibilities of the former land prince (the emperor) towards the patronages of the Carniola religious fund. The restoration of the requisitioned church bells was a major financial burden for the parishes.

KEY WORDS: *Ljubljana diocese, First World War, requisitioning, provisions, Slovenian People's Party, church bells*

10 ZAKLJUČEK

Prva svetovna vojna je globoko in na različne načine zaznamovala celotni slovenski prostor, posameznike in ustanove, družine, cerkvene skupnosti in različna združenja. Posledice vojne so se poznale na vseh razsežnostih življenja. »Vojska, vseh šib božjih najhujša šiba,« je že po nekaj mesecih vojnega dogajanja zapisal župnik na Polzeli Janez Jodl.⁶⁴ Tako duhovniki kot učitelji, starši in otroci so spoznali, da se je z vojno končalo neko obdobje in da je nastopil novi čas. Kot nekakšen povzetek posledic škode na raznih področjih javnega in zasebnega življenja lahko vzamemo zapis v celjski župnijski kroniki: »Za naše cerkve je prinesla vojna razne pobožnosti in celo vrsto raznoterih zbirk, cerkveno premoženje je potopila v vojna posojila, pobrala nam je večji del naših zvonov in orgelskih piščalk; pobrala pa je tudi celo vrsto ljudi in sicer med njimi najboljših. V moralčnem oziru pa je imela velikansko manco, ki še se bode desetletja poznal. Edino dobro je po polomu prišla zedinjena Jugoslavija, država Srbov, Hrvatov in Slovencev.«⁶⁵

11 POVZETEK

Župnije lavantinske škofije so bile vključene v vojno dogajanje, čeprav se nobena od njih ni nahajala na ozemlju, kjer so potekale vojne akcije. Duhovniki in verniki so se srečali z vsemi posledicami vojnih razmer: trpeli so pomanjkanje, rastle so cene življenjskih potrebščin, izguba sredstev, opustošenje sakralnih objektov, predvsem pa izguba življenj in pri mnogih trajne posledice na zdravju ali delovni sposobnosti. Srečali so se s pojavom vojnih ujetnikov in beguncev, boleznimi in lakoto. Proti narodnozavednim posameznikom in klerikom so bili pripravljene sodni postopki, ker so bili obtoženi, da so premalo patriotični ali da so branili interese Srbije. Posledice vojnih razmer je bilo čutiti na vseh področjih zasebnega in javnega življenja. Poznale so se v organiziranju verskega življenja in pri poslovanju cerkvenih ustanov. Posamezna cerkvena poslopja je zasedla vojska in jih uporabljala v vojaške namene. Samostani so postali vojaške bolnišnice, redovnice so pomagale pri oskrbovanju bolnih in ranjenih. Uvedene so bile nekatere nove oblike pobožnosti, ki so imele za cilj molitve za mir, le redko molitev za vojaške zmage. Težke razmere in pomanjkanje na vseh področjih je rodilo nove oblike dobrodelnosti; čas vojne in neposredno po njej je bil čas razcveta dobrodelnih akcij in karitativnih ustanov. Vojno dogajanje je prineslo vrsto posledic za poslovanje župnij: zaplenjenih je bilo 66 % zvonov, zaplenjeni so bili predmeti iz dragih kovin, župnije in druge cerkvene ustanove so izgubile vsa denarna sredstva, ki so jih imela za redno poslovanje

⁶⁴ NŠAM, pastoralne konference, 1915, dekanija Celje, župnija Polzela.

⁶⁵ Kronika-opatija, str. 56.

in vzdrževanje karitativnih dejavnosti. Razpisanih je bilo osem vojnih posojil, s katerimi so župnije in posamezniki financirali vojsko. Obljubljene so bile visoke obresti, na koncu so zaradi propada države ljudje izgubili vse. Ker so morali duhovniki po naročilu svojega škofa podpirati takšne akcije državnih oblasti in ljudi navduševati zanje, so bili po končani vojni žrtve nezadovoljstva ljudi. Duhovniki so v svojih poročilih na vojno gledali v luči razlag vojne kot kazni za zlo, ki se je razbohotilo med ljudmi, v družinah in med narodi. Kot njihov škof so na vojno sprva gledali kot na pravično in zagovarjali stališča Avstrije. Njihova stališča so se kasneje spremenila. Razpravi je dodanih pet prilog, ki so izraz odnosa duhovnikov do vojne in posledic vojnega dogajanja za življenje Cerkev. Čeprav so se duhovniki na srečanjih spraševali o vzrokih za vojno, so svojo pozornost namenjali predvsem času po končani vojni in obveznostim, ki jih bo takrat dobila Cerkev. Veliko upanje so polagali v delovanje cerkvenih združenj, namenjenih karitativnemu delu.

KLJUČNE BESEDE: Škofija Maribor, škof Mihael Napotnik (1850–1922), prva svetovna vojna, bratovščine, karitativno delo, begunci, duhovniki

Summary

CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR FOR CHURCH LIFE IN THE LAVANT DIOCESE

The parishes of the Lavant diocese found themselves caught up in the war regardless of the fact that none of them was located in the territory where battles were being fought. Priests and parishioners were faced with all consequences of the war: they suffered shortages, the prices of basic goods grew, they lost money and property, sacral buildings were destroyed, and, above all, they were faced with the loss of lives and for many of the survivors lasting consequences for their health and ability to work. They were faced with prisoners of war and refugees, disease, and hunger. Legal proceedings were underway against nationally-conscious individuals and clerics, who were being accused of not being patriotic enough or that they defended the interests of Serbia. The consequences of the war were felt in all areas of private and public life; they were present in the organisation of religious life and in the operation of church institutions. Numerous church buildings were occupied by the army to use for its own purposes. Monasteries became military hospitals, while nuns helped to care for the sick and the wounded. Several new forms of piety were introduced, the aim of which was to pray for peace, only occasionally for military victories. Difficult circumstances and the lack of every necessity possible brought about

new forms of charity; the time of war and the period immediately after it was the time when charity work and church charity institutions flourished. The war caused a number of consequences for the operation of parishes: 66 per cent of church bells were confiscated along with objects made of precious metals, and parishes and other institutions of the church lost all their money which was used for regular operation and to support church charity activities. Eight war loans were announced through which parishes and individuals financed the army. High interest rates were promised but in the end, due to the disintegration of the state, people lost everything. Since priests were ordered by their respective bishops to support such actions of the state authorities and make people enthusiastic about them, they were the targets of people's dissatisfaction after the war. In their reports, priests viewed the war as the punishment for the evil flourishing among people, in families, and among nations. Just like their bishops they regarded the war as just in the beginning and defended Austrian standpoints. These standpoints later changed. The discussion here is supplemented by five annexes which are the expression of priests' attitudes towards the war and consequences of the war for the life of the Church. Even though priests wondered at their meetings about the reasons for the war, they devoted their attention primarily to the time after the war and the duties appointed to the Church at that time. They placed high hopes on the actions of church associations devoted to charity work.

KEY WORDS: *Maribor diocese, Bishop Mihael Napotnik (1850–1922), First World War, fraternities, church charity work, refugees, priests*

PRILOGE

Besedila prilog so vzeta iz poročil o pastoralnih konferencah, ki so jih duhovniki lavantinske škofije imeli v letu 1915 in 1917. Hrani jih Nadškofijski arhiv v Mariboru. Priloga I vsebuje poročilo, ki ga je o pastoralni konferenci takratne dekanije Maribor-desni breg Drave, obsegala je župnije Maribor Sveta Magdalena, Limbuš, Ruše, Št. Lovrenc na Pohorju in Sveta Marija v Puščavi, pripravil kaplan v Rušah Janez Ilc. Konferenca je bila 1. avgusta 1915, poročilo je dekan Simon Gaberc, vodil je župnijo Maribor Sveta Magdalena, poslal 28. avgusta 1915. Konferenca je imela nalogo, da duhovniki poročajo o posledicah v prvem letu vojskovanja, o številu vpoklicanih, ranjenih, ujetih, o nabiranju denarja za vojne potrebe, o vplivu vojne na versko življenje posameznikov, družin in celotne župnije.⁶⁶ Po takšnem vrstnem redu je tudi razporejena vsebina poročila.

⁶⁶ Prim. *Cerkveni zaukaznik za Lavantinsko škofijo 1915*, štev. 4, str. 88.

Priloga II obsega poročilo, ki ga je za pastoralno konferenco celjske dekanije (obsegala je župnije: Celje-Sv. Danijel, Galicija, Gotovlje, Griže, Sv. Peter v Savinjski dolini, Polzela, Teharje, Žalec) pripravil vikar v Celju dr. Maksimilijan Vraber. Konferenca se je odvijala 17. junija 1915 v prostorih celjske opatiije. Predsedoval ji je opat in celjski mestni dekan Franc Ogradi. Udeležilo se je 18 duhovnikov. Poročilo, ki je tu objavljeno, kaže na stanje v župniji Sv. Danijela in s tem v mestu kot takšnem, ne govori pa o posledicah vojne v drugih župnijah celjske dekanije. O tem so bila pripravljena samostojna poročila, nekatera med njimi bolj obsežna, druga zelo jedrnata.

Za dekanijo Maribor-levi breg Drave (obsegala je župnije: stolnica, Sveta Marija v Mariboru, Sv. Barbara pri Vurbergu, Gornja Kungota, Kamnica, Sv. Križ pri Mariboru, Sv. Marjeta ob Pesnici, Sv. Martin pri Vurbergu, Sv. Peter pri Mariboru, Selnica) je dekan Fran Moravec⁶⁷ sklical pastoralno konferenco za 19. julij 1915 v mariborskem stolnem župnišču. Izredne razmere so po mnenju nekaterih duhovnikov narekemale bolj previdno ravnanje. Župnik Jernej Frankež, vodil je župnijo Sveta Marjeta ob Pesnici, je dekanu poslal dopis z naslednjo vsebino: »Pastoralna konferenca je tudi za letos zaukazana in dan določen. Pri sedanjih zelo kritičnih razmerah konferenca nikakor ni umestna. Razlogi: Poostren preki sod, vsled katerega so shodi prepovedani; v Mariboru je glavni vojni stan in bi vzbudilo pozornost, če bi se ondi zbirali; naši referati bodo zelo pomanjkljivi, ker se nasledki vojske šele zdaj začnejo prav razvijati; o vojaki, vjetnikih in umrlih vemo prav malo, nič zanesljivega; tudi učitelji letos nimajo konference.«⁶⁸ Zato konferenca ni imela takšnega obsega, kot je bilo načrtovano.

Pastoralno vprašanje leta 1917 je bilo namenjeno obravnavi vprašanja dobrodelnosti in dobrodelnih ustanov v lavantinski škofiji. Vojna je namreč prinesla nove izzive za krščansko ljubezen. Duhovniki so poročali o: že obstoječih združenjih, ustanovah in zavodih, ki so že obstajali v posameznih župnijah; kako bi bilo mogoče povečati njihova sredstva in s tem okrepiti njihovo delo. Na škofijo naj bi posredovali konkretne predloge in odgovorili na vprašanje, ali bi imelo smisel povezati vse karitativne dejavnosti na ravni celotne škofije.⁶⁹ Za dekanijo Maribor-levi breg je bila pastoralna konferenca sklicana 17. julija 1917 v stolnem župnišču. Pripravljenih je bilo pet poročil. Priloga III povzema poročilo, ki ga je pripravil kaplan v župniji Matere Božje, p. Valerijan Landergott OFM.

Za dekanijo Celje je bila pastoralna konferenca, ki jo je sklical in vodil opat Franc Ogradi, v opatiji dne 14. junija 1917. Referata sta imela dr. Ivan Jančič, žu-

⁶⁷ Franc Moravec (1864, Velika Nedelja–1930, Maribor) se je v zgodovino zapisal kot član mariborskega stolnega kapitlja, župnik tamkajšnje stolne cerkve, zavzet dušni pastir in organizator katoliških društev in mestnih socialnih dejavnosti. Prim. *Letopis 2000*, str. 698, 777.

⁶⁸ NŠAM, serija pastoralne konference, fasc. 12; dekanija Maribor-levi breg. Dopis župnijskega urada Sv. Marjeta ob Pesnici 7. junija 1915.

⁶⁹ Prim. *Cerkveni zaukaznik za Lavantinsko škofijo 1917*, št. 1, str. 21.

vali in hrabрили vračajoče se begunce. Prevzeli so odgovorno delo. Prvi otrok v Šempetru pri Gorici je bil krščen v domačem kraju šele 6. oktobra 1918. Krstil ga je Karel Piciulin, župnijski upravitelj pri sv. Ignaciju v Gorici. Nadaljnje verske obrede so opravljali goriški kapucini do 22. novembra 1919, ko se je vrnil dekan dr. Knavs. Največ je Šempeter oskrboval p. Linus Prah.⁹⁸ Isti pater je v glavnem skrbel tudi za vrtojbenske vernike, do vrnitve vikarja Mežnaršiča leta 1919.

Septembra 1918 so se redne maše darovale samo v treh goriških mestnih cerkvah; pri jezuitih na Travniku, pri kapucinih in v kapeli Brezmadežne (pri Imakulati).⁹⁹

Življenje je počasi teklo v stare okvire tudi kar se tiče spoštovanja cerkvene zakonodaje oziroma cerkvenega uradovanja. Dne 23. avgusta 1918 je Luka Samar iz Gorice podpisal dovoljenje za poroko svoje mladoletne hčere Alojzije. Dokument je potrdil Giuseppe Grusovin, tajnik nadškofa Sedeja in tedanji župnijski upravitelj župnije sv. Roka v Gorici.¹⁰⁰ Prav primer duhovnika Grusovina nam ponazori pomanjkanje duhovnikov in njihovo angažiranje na različnih področjih delovanja v Cerкви na Goriškem.

Cerkvene slovesnosti in podeljevanje zakramentov so se skoraj nemoteno nadaljevali. Dne 15. septembra 1918, na nedeljo Marijinega imena, je bil v Sv. Križu (danes Vipavski križ) shod vseh Marijinih družb črniške dekanije. Slavnostni pridigar pri maši je bil lazarist dr. Anton Zdešar, sledil je nagovor v društveni dvorani, ki ga je imel vikar Leopold Cigoj iz Stomaža.¹⁰¹

Zakrament birme za celotno omenjeno dekanijo je podeljeval nadškof Sedej v drugi polovici oktobra 1918. Težave je povzročala nova bolezen, španska gripa, ki je pobirala krvni davek tudi na Goriškem in ni prizanesla niti duhovnikom.¹⁰²

V začetku novembra 1918 so se avstro-ogrski in italijanski vojaški predstavniki sestali v Villi Giusti pri Padovi. Dne 3. novembra 1918 je bilo končno sklenjeno premirje in Italijanom je bila odprta pot do z londonskim sporazumom obljubljenih ozemelj. Vladala je velika negotovost, niti duhovščina ni vedela, kaj se pravzaprav dogaja. »Naši vojaki zapuščajo italijansko vojno črto. Nekteri pravijo, da so naši položili orožje, drugi, da so jih Italijani potisnili nazaj. Gotovo je, da so se že vsi naveličali.«¹⁰³

Malokdo je vedel, kako se obnašati ob prihodu italijanske vojske, čeprav je Narodni svet v Gorici 5. novembra izdal proglas, naj bodo ljudje do italijanske

⁹⁸ ŽA Šempeter, matične knjige, krstna knjiga 1902–1953, str. 95. Šlo je za Antona Černica, rojenega 28. septembra 1918.

⁹⁹ Goriška straža, 19. september 1918, str. 3.

¹⁰⁰ ŽA sv. Roka v Gorici; Giuseppe (Jožef) Grusovin, rojen 1887 v Gorici, posvečen leta 1911. Nadškofov tajnik, umrl zaradi španske gripe 28. oktobra 1918.

¹⁰¹ Črniška kronika, 19. september 1918.

¹⁰² Črniška kronika, 15. oktober 1918; ŽA Batuje, Župnijska kronika, 20. oktober 1918.

¹⁰³ ŽA Batuje, Župnijska kronika, 31. oktober 1918.

vojske prijazni in naklonjeni, ker da prihaja le začasno in to v imenu antantnih zaveznikov. Večina duhovnikov je prihod italijanske vojske gledala nezaupljivo, skupaj s civilnim prebivalstvom so trepetali za usodo domačih krajev. »Italijani zasedajo po vrsti mesta in vasi. Ljudje se bojijo, da pridejo pod Italijo.«¹⁰⁴

Italijanski okupaciji je sledila vojaška uprava zasedenih ozemelj do avgusta 1919. Od 19. novembra 1918 je bil na čelu Julijske krajine general Carlo Petitti di Roreto.

Za goriško Cerkev se je po italijanski zasedbi novembra 1918 začelo težko povojno obdobje, povezano z obnovo in prehodom iz sistema avstrijske k italijanski upravi. Ta prehod je bil še težji zaradi vojnih dogodkov in nerešenih vprašanj iz preteklosti. Poseben problem so bile poškodovane in porušene cerkve, ki so predstavljale večino vseh cerkva v škofiji. Do leta 1930 so bile večinoma že vse obnovljene ali na novo pozidane. Skupno število le-teh je bilo 62.¹⁰⁵

7 POVZETEK

V prvo svetovno vojno je Cerkev na Goriškem vstopila z upanjem na obstoj katoliške Avstrije in vsaj na ohranitev družbenih pozicij, ki jih je zasedala do začetka vojne. Na formalni ravni je bilo za organizacijo dobro poskrbljeno in duhovščina je bila pripravljena na začetek spopadov. Toda nadškof F. B. Sedej je že sredi poletja 1915 odšel iz Gorice, čeprav je duhovnikom zapovedal drugače. Sistem se je očitno začel rušiti, vedno bolj se je uveljavljalo geslo, naj se vsak znajde sam.

Večina duhovnikov je čas vojne uporabila za svoje redno in ustaljeno pastoralno delo, ki so se mu pridružile številne obveznosti, ki jih je narekovalo vojno stanje. S stopnjevanjem spopadov in ob italijanskem prodiranju se je odgovornost duhovnikov še povečala. Ker je marsikateri duhovnik pod vplivom uradne politike in propagande podcenjeval moč italijanske vojske, vernikov ni pripravil na težko pot v begunstvo. Posamezni duhovniki so ob odhodu ljudi v begunstvo odreagirali povsem individualno.

Razmere v begunstvu so spet razgalile človeško naravo, nekateri so poslanstvo dušnih pastirjev svoje razseljene črede vzeli dobesedno in so se razdajali za svoje vernike širom nekdanje monarhije. Tudi vrnitev posameznih duhovnikov iz begunstva je bila velikokrat odvisna od njihove subjektivne presoje.

KLJUČNE BESEDE: prva svetovna vojna, soška fronta, Cerkev na Goriškem, pastorala, nadškof Francišek B. Sedej (1854–1931)

¹⁰⁴ Prav tam, 10. november 1918.

¹⁰⁵ Podbersič, *Katoliška cerkev na Goriškem med prvo svetovno vojno*, str. 110–111.

Summary

CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR ON THE WORK OF CHURCH COMMUNITIES IN THE AREA OF THE ISONZO FRONT

The Church in the Goriška region entered the First World War with the hope of the survival of Catholic Austria and at least the preservation of the social position it held until the War had begun. On a purely formal level, the organisation was well established and the clergy was prepared for the beginning of the battles. But the Archbishop F. B. Sedej left Gorica in the middle of summer 1915, even though his priests were ordered to stay. Obviously the system was starting to fall apart, increasingly affirming the slogan of each man for himself.

The majority of priests used the time of war for their ordinary and established pastoral work which was joined by additional duties dictated by the war. The escalation of the conflict and the Italian progression only increased their responsibilities. Due to the fact that many priests, under the influence of official politics and propaganda, underestimated the power of the Italian army, they failed to prepare their parishioners for the difficult path into exile. The reactions of priests upon the departure of people into exile varied between individuals.

The situation in exile once again exposed true human nature; some took their mission of being shepherds to their displaced herds literally and put themselves out for their parishioners all over the former Monarchy. The return of individual priests from exile was often on the basis of their own judgement.

KEY WORDS: *First World War, Isonzo Front, Church in Goriška region, pastoral care, Archbishop Frančišek B. Sedej (1854–1931)*

Boštjan Guček

doktorand na Teološki fakulteti UL,
župnik v Trzinu, Habatova 15, 1236 Trzin
e-pošta: bostjan.gucek@rkc.si

O TOLMINSKI ŽUPNIJSKI KRONIKI

1 UVOD

Ob obletnici prve svetovne vojne je primerno, če pogledamo nazaj v arhive in dokumente, da osvetlimo čas preizkušenj in hudega trpljenja v vojnem času ter takoj po njem. Tako bomo lažje razumeli čas, ljudi, ravnanje in preizkušnje, ki tudi ljudem na Slovenskem, še posebej v Posočju, niso prizanesle.

Pri odkrivanju časa so še kako pomembne in aktualne razne župnijske kronike. V tem članku bomo predstavili *Kroniko župnije in dekanije Tolmin*¹ v obdobju od leta 1914 do začetka leta 1922. V tem obdobju je glavni poudarek na prvi svetovni vojni in naši zahodni frontni liniji, ki je šla tudi čez tolminsko in zahtevala visok krvni davek, predvsem med vojaki. Obdobje smo podaljšali do leta 1922, saj je bila leta 1921 aneksijska slovesnost, 15. januarja 1922 pa volitve, ko so v Tolminu dobili slovenskega župana. *Kronika* prinaša v obdobju 1919–1921 nekaj zanimivih podatkov, predvsem o delovanju župnika in dekana Rojca, nekaj zanimivih statističnih podatkov, tudi v primerjavi s predhodnim stanjem in reševanje raznih problemov v povojnem obdobju. Prav zato smo v to delo vključili obdobje do volitev 15. 1. 1922.

Vse omenjene *Kronike* hranijo v ŽA Tolmin. Na tem mestu je prav, da izrečemo pohvalo vsem duhovnikom in njihovim sodelavcem, zadnja desetletja predvsem nekdanjemu župniku Štrancarju, ki je po podstrešju razmetano gradivo zbral v fascikle. Ob tem moramo omeniti tudi Silvestra Gaberščka, ki je dober poznavalec arhiva in je mnogo prispeval tudi k popisu in sumaričnemu sortiranju gradiva ter še danes ažurno ureja arhiv in ga dopolnjuje s sodobnimi dokumenti. Poleg tega vedno tudi dopolnjuje zgodovinske podatke, tako da lahko rečemo, da je seznam duhovnikov v njegovi knjigi že nekoliko izpopolnjen.²

¹ V besedilu bomo uporabljali samo skrajšano obliko imena *Kronika*, razen kadar navajamo določeno besedilo in se naslov tam pojavi v drugih oblikah, npr. *IV. tolminska kronika, Kronika duhovnije Tolmin* ...

² Prim. S. Gaberšček, *Župnija Marijinega vnebovzvetja Tolmin*, Ljubljana 2005, str. 33, 35.

so se jima Marija Agata, 5. 2. 1884, Rudolf Albin, Ljudmilin oče, in Hieronim, rojen 24. 3. 1887. Brat in sestra sta umrla še kot otroka.

Rudolf in Marija r. Vogrič sta imela šest otrok. Marjan Maksimilijan je bil rojen 23. 1. 1910, Ljudmila Marija 10. 9. 1911, Silvester Hieronim 9. 9. 1912, Doroteja Agata 5. 2. 1915, Štefanija 22. 12. 1918 in Rudolf Ferdinand 22. 1. 1922 (umrl star manj kot leto dni). Njihovo hišno ime je bilo »Čiča«.⁹⁵

Pri župniku Štrancarju je bila glavna pomočnica, saj je pretipkala Kodermacevo *Kroniko* in njegov *Življenjepis*: I. del: otroška doba. To delo smo v glavnem uporabili za predstavitev župnika Kodermaca. Originala sicer ne hranijo v ŽA Tolmin. Obsega 102 tipkani strani. Pretipkano besedilo je enostransko. Zvezek je ovit v trde platnice s plastificirano modro folijo. Na zgornji tretjini je vdolben pozlačen avtor in naslov: *Alojz Kodermac ŽIVLJENJEPIS*. Njegov prvi del obsega avtobiografijo od otroških let do vstopa v goriško bogoslovje jeseni 1913. Zvezek je po višini enake mere kakor *Kronika IV.*, le širši je 1 cm, torej 33,9 x 22 cm. Poleg te pretipkane verzije hranijo v ŽA Tolmin še poseben fascikel: Alojz Kodermac *Moje življenje* tipkopis, rokopis.⁹⁶

V tistih časih je bilo v taki službi potrebno zbrati kar veliko poguma, da si je Obleščakova sploh upala sodelovati pri takem delu, zato ji gre gotovo velika zahvala. S takim delom bi lahko najmanj ostala brez službe, če ne bi imela še veliko večjih težav.

Stota obletnica začetka prve svetovne vojne je dober razlog, da pogledamo nazaj v ta čas trpljenja. V spremni študiji smo na kratko predstavili nekoliko širše obdobje in osebnosti, ki so ta čas najbolj oblikovale. Sama *Kronika* je sicer obširnejša, v tej izdaji pa smo povzeli čas od 1914 do 1921. To je obdobje od začetka vojne, začetka zahodne fronte 1915, tukaj še posebej soške fronte, ki je močno zaznamovala ljudi, kraje in zgodovino vse do danes. *Kronika* se sicer najbolj dotika župnijskega življenja v župniji Tolmin in delno okolici, dotakne pa se tudi drugih problemov, kot so begunci, sosednje župnije, oglejske bazilike, bogoslovno semenišče v Gorici in sam potek fronte. *Kronika* še ni bila izdana v celoti, niti po delih, razen v krajših odsekih v razni literaturi kot vir. V tej izdaji je prvič objavljena za vsa leta vojne v celoti. Dodali smo tudi *Dodatek h župnijski kroniki*, ki tudi govori o teh časih. Tako upamo, da bo to majhen doprinos k večjemu razumevanju tedanjih težkih razmer vojnega časa.

⁹⁵ ŽA, *Status animarum comunalis Tolmin*, št. 54.

⁹⁶ V fasciklu je poleg dveh izvodov pretipkanega prvega dela *Življenjepisa* tudi fotokopiran III. (1921–1944) in V. del (1962–1979) njegovih *Spominov* v dveh izvodih. Vmesni del za čas po vojni do njegove upokojitve manjka.

POVZETEK

Stota obletnica prve svetovne vojne je odlična priložnost, da pogledamo v ta čas preko različnih virov in da spet odkrijemo zgodovinske trenutke. Tolminska župnijska kronika je lahko tak dodatek k poglobljenemu razumevanju tega časa in dogajanja. Kroniko je pisal duhovnik Alojz Kodermac, ki je bil v Tolminu kaplan. Župnik in kanonik msgr. Ivan Rojec ni pisal *Kronike*. Prav zaradi pomembnosti dogodkov je tolminski župnik Anton Štrancar želel, da se dogodki v župniji popišejo. Naprosil je nekdanjega kaplana in kasnejšega volčanskega župnika, da zapiše, kaj se je dogajalo na območju tolminske župnije. Tako je nastala *Kronika* v več zvezkih. Ta vir še ni bil posebej izdan, nanj pa so se že sklicevali različni avtorji. Prav zato smo izbrali to kroniko in se omejili na čas od 1914, ko je izbruhnila prva svetovna vojna, do začetka leta 1922, ko so bile tudi v Tolminu volitve za novega župana. Tako smo želeli zajeti čas, ko na soškem bojišču še ni bilo fronte, pa tudi čas po vojni, ko so se na porušene domačije vračali begunci in se je počasi pripravljala aneksijska slovesnost, počasi pa se je začel stopnjevati tudi italijanski pritisk na slovenski življ.

Kroniko smo opremili s tekstno-kritičnim aparatom, predvsem pri vsebini, kjer je bil kakšen dogodek samo omenjen, pa ni bil širše razložen in je današnjemu bralcu težje razumljiv. V opombah so dodani še biografski podatki za večino oseb, za katere smo podatke uspeli najti. Nekatere bolj pomembne osebe, npr. avtor Alojz Kodermac, župnik Ivan Rojec, nadškof Frančišek B. Sedej, duhovnik Simon Gregorčič in škof Anton Mahnič, ki so v *Kroniki* posebej omenjeni in izpostavljeni zaradi zgodovinske pomembnosti, pa so posebej predstavljeni v spremni študiji. Predstavljene so osebe, ki so povezane s *Kroniko*, npr. prepisovalka *Kronike*, avtor ipd. V njej smo tudi nekoliko pregledali in predstavili dogajanje konec 19. in na začetku 20. stol. na Primorskem, predvsem na Goriškem.

Kronika se sicer osredotoča predvsem na tolminsko župnijo, včasih pa avtor povzema še druga dogajanja v svetovnem merilu, npr. smrt papeža. Tudi te dogodke smo nekoliko osvetlili, saj jih avtor v *Kroniki* večkrat omenja samo bežno. Zelo se poglobi v problematiko beguncev, precej manj pa se ukvarja s samo soško bitko, frontnimi položaji ipd., ker to ni vsebinski del *Kronike*. Nekaj teh podrobnosti smo predstavili v spremni študiji in tudi med besedilom, vendar se nismo posebej poglobljali v sam potek vojne, saj je o tem narejenih veliko študij in so te razvidne iz seznama literature. *Kronika* je bogat dodatek k razumevanju časa, v katerem je tolminska župnija utrpela hude izgube ne le na materialnem, ampak tudi na čisto človeškem področju.

KLJUČNE BESEDE: *Župnija Tolmin, Kronika, prva svetovna vojna, Ivan Rojec (1866–1928), Alojz Kodermac (1892–1977)*

Summary

TOLMIN PARISH CHRONICLE

The hundredth anniversary of the First World War presents an opportunity to review this period through various sources and rediscover historical moments. The Tolmin Parish Chronicle can contribute to an in-depth understanding of the time and its events. The Chronicle was written by the priest Alojzij Kodermac, who served in Tolmin as a chaplain. Tolmin's priest and canon at the time, Msgr Ivan Rojec, did not write the chronicle. Nevertheless, due to the importance of the events in the parish the later priest in Tolmin, Anton Štrancar, wanted the events of the war to be recorded. Therefore he asked the former chaplain, and later priest in Volče, to write down what happened in the area of the parish of Tolmin. Thus this Chronicle of several volumes was created. This particular source has never before been published, but it has been quoted by various authors. This was one of the reasons why we decided to discuss this chronicle here and so limited the discussion to the period from 1914, when the First World War broke out, until the beginning of 1922, when elections for the new mayor were held in Tolmin. This way we hoped to encompass the time when the Isonzo battlefield did not yet have a front and also the time after the war when fugitives were returning to their demolished homesteads and the annexation ceremony was being prepared, and also when the Slovenian population was increasingly under the Italian pressure.

The Chronicle was added a textually-critical apparatus, especially regarding entries where certain events were simply mentioned and not explained in detail, thus making it difficult for a contemporary reader to understand. The footnotes include biographies of most people mentioned in the text for whom information could be found. Some of the most important people, such as the Chronicle's author Alojzij Kodermac, the priest Ivan Rojec, Archbishop Frančišek B. Sedej, the priest and poet Simon Gregorčič, and Bishop Anton Mahnič, who are specifically mentioned in the Chronicle and emphasised due to their historical importance, are represented in detail in the accompanying study. People connected to the Chronicle, e. g. its transcriber, the author etc., are also specifically introduced. This part of the article also presents events at the end of the 19th and the beginning of the 20th century in the Primorska region, particularly in Goriška.

The Chronicle is generally focused on Tolmin parish; the author only occasionally recaps events on the world stage, e. g. the Pope's death. These events were described additionally since the author frequently mentions them only fleetingly in the Chronicle. On the other hand, he is deeply immersed in the

discussion about the fugitives, and deals with the Isonzo battles, the positions on the front and the like in only a few words because these do not form the subject of the Chronicle. Some of these details are introduced in the accompanying study and also within the transcription itself, but no special emphasis was put on the course of the War (since numerous studies have been made concerning this topic and can be found among the works cited). The Chronicle is a rich addition to the understanding of the time when Tolmin parish suffered great losses not only in material but also in human terms.

KEY WORDS: *Tolmin parish, Chronicle, First World War, Ivan Rojec (1866–1928), Alojzij Kodermac (1892–1977)*